

Anthony Kenny'e Göre Tanrı İnancının Rasyonelliği

Rationality of Belief in God According to Anthony Kenny

TUNCAY AKGÜN

Ankara Hacı Bayram Veli University

Received: 19.05.2018 | Accepted: 19.06.2018

Abstract: Anthony Kenny asserted that none of the traditional arguments regarding the existence of God can be taken as evidence and that the traditional concept of God is inconsistent in every case. Kenny, who identifies himself as agnostic, believes that it's not possible to know the existence of God. However, he also dismisses the claims which state that it's possible to know the non-existence of God. On the other hand, asserting that it's impossible to know the God, Kenny thinks that the concept of God is the single greatest creation of human imagination and for this reason alone is enough for humans not to be indifferent to this concept. Moreover, he states that although the existence or absence of God cannot be known, belief in God is a rational belief. Kenny's basic assertions are that the arguments put forward to claim knowing God are not persuasive and that it is a mistake to acknowledge agnosticism as a diluted form of atheism. Furthermore, according to him, since neither theists nor atheists can prove their claims, agnosticism is the most rational approach. Kenny, who considers that talking to God must remain metaphorical, states that anthropomorphism also has its own limits and it can only be applied up to a certain point.

Keywords: Philosophy of religion, Anthony Kenny, God, agnosticism, faith, rationality.

© Akgün, T. (2018). Anthony Kenny'e Göre Tanrı İnancının Rasyonelliği. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 8 (1), 95-118.

Giriş

Dini epistemoloji son yıllarda teknik anlamda daha da şekillenmiş ve din felsefesi tartışmalarında göz ardı edilemeyecek derecede önemli bir yer işgal etmiştir. Bu konu üzerindeki tartışmalar, akademik çalışmalar dikkate değer derecede devam etmektedir. Dini epistemoloji konusunun belki de en önemli başlığı Tanrı inancının rasyonel olup olmadığı konusudur (Mehdiyev, 2014: 20). Çünkü Tanrı inancının rasyonelliğini tartışmadan önce vahiy, öte dünya, melekler, Tanrı-âlem ilişkisi vb. konuları konuşmanın bir anlamı yoktur.

Anthony Kenny çok sayıda kitabı ve makalesiyle hem felsefe tarihi hem de din felsefesi ile ilgili önemli çalışmaları olan bir akademisyen olmasına rağmen ülkemizde, birkaç kitabı ve makalesinin çevirisi dışında kendisi ve görüşleri hakkında yapılmış çalışma yoktur. Din felsefesi açısından önemli çalışmalar yapan bu düşünürün başta Tanrı'nın bilinmesi, Tanrı inancının rasyonelliği olmak üzere din dili, iman, inanç ve akıl-vahiy ilişkisi gibi konularda neler düşündüğünü genel hatları ile bir makale çerçevesinde ortaya koymaya çalıştık.

Kenny Tanrı'nın varlığının bilinmesi ile ilgili duyduğu şüphenin genç yaşlarda teoloji eğitimi aldığı sıralarda başladığını ifade eder. Bütün sınavlarını geçmesine ve bir doktora tezi de sunmasına rağmen Kenny diploma almayı reddeder. Çünkü teoloji eğitimi aldığı okuldan mezun olurken, Tanrı'nın varlığını ispatlamanın mümkün olduğu ifadesini içeren anti-modernist yemin belgesi üzerine yemin etme zorunluluğu vardır. Kenny Tanrı'nın varlığının bilindiğini iddia eden bu belgeyi onaylamadığını çünkü delil gösterme yöntemiyle Tanrı'nın varlığının bilinip bilinemeyeceğinden şüphe ettiğini ifade eder. O zamandan beri birçok filozof tarafından sunulan Tanrı'nın varlığına dair delilleri araştırdığını ve henüz ikna edici bir tanesi ile karşılaşmadığını söyler (Kenny, 2006: 31).

Bir filozof olarak sahip olduğu epistemolojik anlayış gereği Tanrı'nın varlığının ve mahiyetinin bilinemeyeceğini iddia eden Kenny, Tanrı ile ilgili mümkün olan tek düşünce şeklinin skolastiklerin ya da rasyonalist filozofların Tanrı tasavvuru olmadığını söyler ve o daha az mutlak terimlerle tanımlanan bir Tanrı'nın akla daha yatkın, güvenilir olabileceğini ileri sürer (Kenny, 2005: 3).

Kenny Tanrı'nın bilinemeyeceğini söylese de Tanrı kavramının insanın hayal gücünün en büyük tek yaratılışı olduğunu ve sırf bu yüzden bile insanın bu kavrama bigâne kalamayacağını düşünür. Çünkü hayal gücünün başka hiçbir yaratışı, bu kadar etkili olmamıştır. Tanrı düşüncesi yada Tanrı inancı; felsefe, edebiyat, resim, heykel, mimarlık ve drama için büyük bir ilham kaynağı olmuş ve olmaya devam etmektedir. Tanrı düşüncesinin yanında, matematikçilerin en özgün icatları ve dramının en unutulmaz karakterleri hayal gücünün küçük ürünleri olarak kalmışlardır: Örneğin Hamlet ve karekök Tanrı kavramı karşısında önemsizdir (Kenny, 1983: 59).

Kenny Tanrı'nın varlığının bilinmesi ile ona inanılması arasında fark olduğunu düşünür. Ona göre her ne kadar bazıları varlığı kesin olmayan bir varlığa dua etmeyi komik bulsa da okyanusun ortasında şiddetli bir fırtınaya tutulan gemideki kişi, bir mağarada sıkışıp kalan ya da bir dağın tepesinde kalan bir kişinin dua eylemi kesinlikle irrasyonel bir eylem değildir. Tanrı'ya inananların kurtuluşa ereceği vb. gibi teolojik konuların rasyonelliği ise elbette tartışılacak konulardır (Kenny, 1979: 129) Kenny'e göre inandığımız şey hakikat ile uyumlu olmasa bile rasyonel olabilir (Kenny, 2012: 167). Yani o, bilginin hakikatle uyumlu olmasını bilginin olmazsa olmaz şartı olarak düşünürken, inancın doğru olup olmamasını o inancın varlığının temel şartı olarak görmez.

Kenny'nin temel iddialarından biri de Tanrı'yı bilme iddiasıyla ortaya konulan delillerin ikna edici olmadığı, agnostisizmin ateizmin su katılmış bir formu olarak görülmesinin yanlış olduğudur (Kenny, 2012: 161). Hatta ona göre, iddialarını gerekçelendiremeyen teistlere ve ateistlere nazaran agnostik tutum daha rasyoneldir. Çoğu zaman, hem teist hem de ateist filozoflar, deliller sunmak yerine, varsayılan pozisyonu ele geçirme denebilecek bir strateji benimsiyorlar yani ispat etme yükünü rakibe yükleme stratejisi. (Kenny, 2007: 390). Kenny her ne kadar agnostisizmin en rasyonel pozisyon olduğunu söylese de bunu sorumluluktan kaçmak anlamına geldiğini iddia eden birçok düşünür vardır. Meşhur bir ifadeyle sınava girmiş bir kişi, sorular çalışması gereken yerden çıkmasına ve sorularda bir yanlışlık da olmamasına rağmen, sorulardan bazılarının cevabını bilmediği iddiasını gerekçelendirip haklı gösterse de bu yine de onun sınavı geçmesini sağlamaz (Flew, 2011: 61).

1. Tanrı İnancının Rasyonelliği

Epistemolojide klasik temelcilere göre hedef “nesnel kesinlik” tir ki bu gibilerine göre sahip olduğumuz bilgi, her makul insanın aynı kesinlikte doğru kabul edebileceği bir gerekçeye dayanmasını gerektirir. Temelcilerin değerlendirmesine göre, makul insan inancın nesnel bir şekilde güvence altına alınmadığı, doğrulanamadığı ya da kanıtlanamadığı durumlarda onu onaylamaktan kaçınan kimsedir. Buradan akıl ve imanın birbirlerinin düşmanı oldukları sonucu çıkıyor. Bireysel imanını teslimiyetlere, kabullere dayandıran bir kimse rasyonel olmayan bir kimsedir. Çünkü akıl, kişinin tüm önyargılarını, peşin hükümlerini varsayımlarını bir tarafa koymasını istemektedir (Evans ve Manis, 2010: 211).

Tanrı inancının rasyonel olup olmadığı sorusuna ateistlerin cevabını tahmin etmek tabii ki zor değildir. Örneğin Amerikalı ateist filozof Sam Harris bu konuyla ilgili “Delil olmadan bir şeye güçlü bir şekilde inanmak, hayatımızın başka herhangi bir alanında bir delilik ya da aptallık işareti olarak kabul edilirken, Tanrı'ya olan inanç hala toplumumuzda muazzam bir saygınlık görüyor.” (Harris, 2007: 67) diyerek rasyonelliğin belki de olmazsa olmaz birinci şartının inandığımız şeyi sağlam delillerle ‘delillendirmek’ olduğunu ifade eder.

Din felsefesindeki en temel sorulardan biri Tanrı'ya ve bir vahye inanmanın akılla ve dolayısıyla rasyonellikle ilgili bir durum olup olmadığı sorusudur (Kenny, 1992: 3). Tanrı inancının rasyonel hale gelebilmesi için ortaya konan delillendirmeleri ya da farklı bir şekilde söylersek ateistik ya da agnostik meydan okumaya verilen teistik cevapları temelde üçe ayırabiliriz. Bunlar: Doğal Teoloji, Fideizm ve Reformcu Epistemolojidir (Mehdiyev, 2014: 29). Kenny'nin bu üç cevabı nasıl değerlendirdiğini ve bu cevapların rasyonel olup olmadığına dair görüşlerinin neler olduğunu anlamaya çalışacağız. Burada rasyonellikten kastımız, inancın bilgiye dönüşürülmesi ya da başka bir söyleyişle varsayımları ya da inançlarımızı akli gerekçelerle desteklemektir (Mehdiyev, 2014: 92).

1.1. Doğal Teoloji / Geleneksel Teistik Deliller ve Tanrı İnancının Rasyonelliği

Doğal teoloji, özel vahyin (önermesel vahiy) yardımı olmadan Tanrı'nın varlığı ve mahiyeti için deliller ortaya koyma, Tanrı'nın varlığını

savunma çabasıdır (Clark, 1992: 1). Yani belli bir dinin bakış açısından hareket etmeksizin, teizmin doğruluğunu ispat etme çabasıdır (Evans ve Manis, 2010: 56). Doğal ve vahyedilmiş teoloji arasındaki farkı net bir şekilde ortaya koyan ilk kişi Aquinas olsa da (Kenny, 1992: 64) doğal teolojiye bir disiplin olarak değil de bir zihinsel etkinlik olarak bakarsak tarihinin çok eskilere gittiğini görürüz. Aristo'ya göre doğal teoloji insanların Tanrı'ya inanmalarına neden olan iki sebepten birisidir. Doğal teoloji insanların doğadaki ve daha özelde göklerdeki düzeni ve hareketi gözlemlenmeleri ve buradan Tanrı'ya ulaşmaları şeklinde anlaşılırsa, tarihinin en azından Hz. İbrahim'e kadar uzandığı bile iddia edilebilir (Yaran, 2003: 157). Klasik doğal teolojinin temel delili, teistik delillerin rasyonel bir varlık olan insanı ikna edecek derecede evrensel ve kesin olduğudur. Fakat temeli tecrübeye dayansa da teistik deliller rasyonel bir varlık olan insanın genellikle anlaşmazlığa düştüğü metafizik ilkelere dayanmaktadır (Batak, 2008: 45). Değerli bir çaba olmasına rağmen bu hiçbir şekilde onu, Tanrı hakkında bilgi sahibi olma konusunda en geçerli ve tek yöntem yapmamıştır (Evans ve Manis, 2010: 56).

Augustine'den beri Tanrı'yı bilme konusu, insanın aklının sınırlarını zorlayan bir konu olarak hem felsefenin hem de teolojinin temel konusu haline gelmiştir. Tanrı ve insan iddia edildiği gibi tamamen farklı varlık moduna sahip iki varlık ise bu durumda insan Tanrı'yı bilme konusunda son derece güç bir görevle karşı karşıyadır. Sonlu şeylerin dünyasındaki sonlu insan, sınırlı aklıyla bu sonsuz varlık ile ilgili bir fikre nasıl sahip olacaktır (Gilson, 1999: 57). Tanrı inancı bazılarının iddia ettiği gibi hem anlaşılabilir hem de kabul edilebilir bir inanç mıdır? Bu inanç rasyonelleştirilmesi veya felsefi delillerle desteklenmesi gereken bir inanç mıdır? (Davies, 2011: 14).

Kenny'e göre aslında bu (doğal teoloji), teoloji değil, felsefedir. Tanrı'nın varlığı ve mahiyeti ile ilgili olan sorulara dair felsefi bir faaliyettir. Doğal değil, oldukça yapaydır. Bu, hem felsefe hem de teolojinin gelişimlerinin olgun bir aşamaya gelmesinden sonra ortaya çıkmış bir disiplindir. Bazı filozoflar, doğal teolojinin varlığını kabul etmezler; çünkü onların görüşüne göre, Tanrı ile ilgili tüm konuşmalar anlamsız bir dilin boş yere kullanımındır. Ancak bu doğruysa, Kenny'e göre bunun doğruluğunu göstermek için de felsefi delil gerekir ki bu delil de geniş anlamda yine doğal

teoloji biçiminde olacaktır (Kenny, 1992: 63). Doğal teoloji, doğal sebebin yeterli olduğu teoloji anlamına gelir. Kenny'e göre bu doğal sebep inanç gizemleri hakkında sonuçlara varılması için gerekli olmasına rağmen yetersizdir. Hem vahyi temel alan teolog hem de doğal teoloji yöntemini kullanan teolog aklı kullanır; doğal teolog, sebebi (ve deneyimi) tek başına kullandığını iddia ederken, diğerini doğal teologdan ayıran vahyi kullanmasıdır (Kenny, 1992: 65).

Kenny Tanrı'nın varlığı için ileri sürülen doğal teolojinin geleneksel delilleri ya da Kenny'nin deyişiyle felsefi deliller olan ontolojik delili, kozmolojik delili ve tecrübe delilini eleştirir ve bu delillerin yetersiz olduğunu düşünür. Ona göre Aquinas'tan Frege'ye kadar olan zamanda ontolojik delili eleştirilenler, bu delilin Tanrı'nın varlığını kanıtlamadığını düşünmüşlerdir. Eğer ontolojik delil geçerli olsaydı, o zaman "Tanrı vardır", analitik bir önerme olacaktı: "vardır", "Tanrı" öznesinde zımnen yer alan bir yüklem olacaktı. Ama Kant'ın da ısrar ettiği gibi, gerçek varlığın tüm ifadeleri sentetiktir ve "vardır" ifadesi, bir yüklem değildir. 12'nci yüzyılda Abelard ve 19'uncu yüzyılda Frege, varoluşla ilgili ifadeleri yeniden ifade etmemiz gerektiğini söylediler. Onlara göre bu yapıldığında "vardır" bir yüklem olarak kabul edilmeyecekti. "Melekler var", "bazı şeyler melektir" olarak formüle edilmelidir. Bu "Melekler yok" dediğimizde, ilk önce meleklerin varlığını farz ettiğimiz ve sonra da onları reddettiğimiz gibi bir anlayışın ortaya çıkmasını engelleyecektir (2007: 384).

Ancak, bu, Kenny'e göre ontolojik delilin nihai bir çözümü değildir, çünkü soru ancak şey olarak sayılan bir şey hakkında ortaya çıkabilir. Bizim belgisiz sıfatımız (bazı gibi) hem mümkün nesnelere hem de aktüel nesnelere kapsayabilir mi? Eğer öyleyse, o zaman, bazı yeni teist filozofları takip ederek biz de bu görüşü savunabiliriz. Onlara göre zorunlu varlık, tüm olası dünyalarda var olan bir varlıktır. Böyle tanımlandığında, dünyamızda, yani aktüel dünyada zorunlu bir varlık olmalıdır. Eğer Tanrı her olası dünyada varsa, o bizimkinde de var olmalıdır. Buradan dolayı olarak çıkan sonuç eğer Tanrı yoksa dünyamız da olmamalıydı, sonucudur. Pek çok ateist ve teist filozof bu delilin çerçevesini, yani mümkün dünyalar aparatını kabul etse de Kenny'e göre felsefi açıdan bu tutarsızdır. Kenny bize ait bir kavrama karşılık gelen bir gerçekliğin bu kavramın bir parçası olamayacağını ileri süren Kant'ın haklı olduğunu düşünür. Bir kavramın

gerçekliğe uygulanmadan önce ne olduğu tespit edilmelidir, aksi takdirde dünyada denemek için elimizde kesin bir yöntemimiz yoktur. 'Tanrı vardır' ifadesi mahiyet itibarıyla Tanrı'dan kastettiğimiz şeyin bir parçası olamaz. (Tıpkı Tanrı'nın mahiyeti var olmasıdır iddiasını savunanlarda olduğu gibi.) (Kenny, 2007: 384).

Kenny, son dönemlerde tekrar gündeme gelen ontolojik delil ile ilgili Kant'ın eleştirilerinin hala geçerli olduğunu düşünür." Özetle söylersek 'Tanrı vardır' analitik bir önerme olamaz ve ontolojik delil başarısızdır (Kenny, 2006: 36).

Tanrı'nın varlığı ile ilgili kozmolojik delillere baktığımızda, Kenny bunların da dünyanın henüz açıklanamayan özel niteliklerine dayandığını ve böyle olmaması gerektiğini düşünür. Ona göre kozmolojik delil, açıklanacak olan kozmosun kontenjan özelliklerine değil zorunlu özelliklerine dayanmalıdır. Aksi halde bilimin ilerlemesi ile yenilgiye uğratılırlar. Kenny'e göre, örneğin Aquinas'ın 'Beş Yol'u, kozmolojik delilin başarısız biçimidir; çünkü bunlar ilk bakışta da anlaşıldığı üzere, fiziksel açıklamanın belirli eski teorilerine bağlıdırlar (Kenny, 2005: 13). Beş yoldan dördü, Tanrı'nın varlığının delili olarak başarılı değildir: her biri, ya sahte ya da tartışmalı olan bir öncül içerir. İlk yol, hareket halinde olan her şeyin başka bir şey tarafından hareket ettirildiğine dayanır: Bu Newton'dan beri evrensel olarak reddedilen bir ilkedir. İkinci yolda bahsedilen dizi, zamana göre bir dizi sebep değildir. Böyle bir dizideki ilk sebebin sıradan bir insandan ziyade Tanrı olması gerektiği konusunda hiçbir sebebimiz yoktur. Üçüncü yol 'bütün her şeyin var olmadığı bir zaman vardır'¹ diye yanlış bir çıkarım içerir. Dördüncü yol Platonik ve sonuçta tutarsız olan bir varoluş fikrine bağlıdır (Kenny, 2006: 38).

Kenny'e göre bu delillerle ilgili olarak aldatıcı ve hatalı gerekçeleri ortadan kaldırmak, bu delilleri yeniden ifade etmek için birçok girişimde bulunulmuş ve bulunulmaya da devam edilecektir (Kenny, 2006: 39). Kenny, *Summa Theologiae*'de Aquinas'ın Beşinci Yolu'nu diğer dört yoldan farklı görür ve bunun diğer deliller düşünüldüğünde en ikna edici delil

¹ Zorunlu ve mümkün varlık ayırımına dayanan delildir. Bu delil diğer delillerden tamamen farklı olmakla beraber daha çok varlık olarak varlıktan hareket eder. Aquinas'ın bu delili neredeyse tamamen aynı şekilde İbn Sina'dan aldığı söylenir. Bk. Mehmet Ata Az, "Thomas Aquinas'ın Tanrı Tasavvuru", *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 2: 866.

olduğunu söyler. Bu delil evrendeki bilinçsiz maddelerin sıradan teleolojisinin, zeki bir evrensel düzenleyicinin varlığını gerektirdiğini savunur. Pek çok dindar, böyle büyük bir mimarın varlığını şüphe duymadan kabul etmiş oldukları için bu delil onlara çok tatmin edici gelir (Kenny, 2006: 40, 41).

Kenny tasarım deliline yönelik eleştirilerin çoğunun-özellikle Darwin'den beri tartıştığı şeyin sonuç değil de bu delilin öncülleri olduğunu söyler. Onlar (bu eleştiriyi yapanlar) bizi çevreleyen dünyadaki nizam ve gayenin görünürdeki varoluşuna itiraz ederler (Kenny, 2007: 386). Kenny tarih boyunca nizam ve gaye delilinin büyük filozoflar tarafından eleştirildiğini söyler. Örneğin Aristoteles, diğer tüm filozoflardan daha fazla, dünyada amaçsallığın önemini vurgulayan filozof olmasına rağmen tasarım delilini desteklememiştir. Çünkü Aristoteles tasarım ve amaç arasındaki ayrımı çok iyi biliyordu. Bir gülün tomurcuklanması ve örümcek ağının yapımı insan faaliyetlerinden daha az amaçsal değildi; ancak Aristoteles, güllere ve örümceklere bilinç atfetmenin ötesinde bir şeyi savunuyordu. Onun için amaçsallık, evren hakkında temel bir hakikatti ve bunu açıklamak için evren ötesi bir tasarımcıya gerek yoktu (Kenny, 2007: 386).

Kenny'e göre tasarıma yönelik amaçtan bir delil formüle eden kişi Aquinas'dır. O, Beşinci² yolda, bilinçsiz şeylerin, akıl ve bilinç sahibi bir varlık tarafından bir hedefe yönlendirilmediği sürece - tıpkı bir okçu tarafından hedefe yönlendirilmiş bir ok gibi - o tarafa doğru yönelmeyeceğini ifade eder. Ona göre en büyük tasarımcı, ya da en iyi okçu, bizim Tanrı diye isimlendirdiğimiz varlıktır (Kenny, 2007: 386). Aquinas ve Kant dünyada amaçsallığın açıklanması gerektiği hususunda ve bu açıklamanın tasarım açısından yapılması gerektiği noktasında hemfikir iken Descartes böyle düşünmez (Kenny, 2012: 163). Kenny'e göre Descartes, teleolojiyi tamamen sil baştan değerlendirerek bu konudaki düşüncüyü kökten değiştirmiştir. İnsan âleminin dışında, tasarımı olduğu kadar amacı da devre dışı bırakan Descartes, cisimler arasındaki çekim nedeniyle oluşan yerçekimi açıklamasını reddetti çünkü ona göre bu durum hareketsiz varlıkların amaç veya gaye bilgisine sahip olduklarını gösteriyordu (2007: 386).

² Aslında metinde dördüncü yol denilmiş fakat bahsedilen konu beşinci yolda geçtiği için dizgi hatası ya da yazarın bir hatası olduğunu düşünerek beşinci yol diye değiştirdik.

Kenny'e göre eğer bu delili dikkate alacaksak tasarım ve amaç arasında bir fark olduğunu anlayarak başlamalıyız. Tasarım gayeden farklıdır çünkü tasarım bir kimsenin zihnindeki bir fikirden, bir düşünceden veya ana plandan önceki bir amacın adıdır. Eğer dünya tasarlanmış ise bu durumda dördüncü İncil'de Logos ya da Kelime olarak isimlendirilen, yaratıcının zihninde örnek bir fikir vardı. Bizim düşünce tarzımıza göre, bir üründen önce ortaya çıkan fikir basit veya zamansız bir şey değildir, aksine o, araştırma ve deney ile ortaya çıkan bir üründür. Tasarım delili bizim sahip olduğumuz insani aklın dışında farklı bir tür aklın yani ilahi, evren ötesi, basit ve sonsuz bir akıl olması mümkün olduğunda bu sonuç temellendirilebilir. Bu, bu delil ile ilgili en büyük zorluktur. (Kenny, 2007: 385).

Kenny'e göre eğer biz herhangi bir varlığa sınırlı veya sınırsız, kozmik veya evren ötesi bir varlığa zekâ atfedeceksek zeka kavramının başlangıç noktası olarak, insanoğlunun sergilediği zekâ kavramını ele almak zorundayız: çünkü zeka ile ilgili başka bir kavramımız yok. İnsan zekâsı, insan bedeninin ortaya koyduğu davranışta ve insan zihninin düşüncelerinde sergilenir. İnsana "bilme", "inanma", "düşünme", "tasarlama", "kontrol etme" gibi sözcükleri atfettiğimiz aktüel durumlar üzerinde düşünecek olursak, bu kavramları maddi olmayan, her yerde ve sonsuz olan bir varlığa uygulamanın ne kadar zor olduğunu görürüz. Antropomorfizmin bir derecesiyle, hayvanlara, bilgisayarlara, kurumlara zihinsel yüklemeler uygulayabiliriz; bize benzeyen organizmalara ya da eserlerimiz olan yapay şeylere de bunu yapabiliriz; ama antropomorfizmi uygulamanın da sınırları vardır ve bana göre bu evren ötesi akıl bu sınırların dışındadır. Kenny sadece Tanrı'nın zihninde neler döndüğünü bilmediğimizi, bilemeyeceğimizi iddia etmez o Tanrı'ya gerçekte bir zihin bile atfedemeyeceğimizi savunur. İnsan zihninin içeriğini tarif etmek için kullandığımız dil, bedeni davranışlar ve sosyal kurumlar ağı içinde iş görür. Biz bu dili, faaliyet alanı bütün evren olan doğal dünya dışındaki bir varlığa uygulamaya çalıştığımızda bu ilişkiler ağı parçalara ayrılır ve biz artık ne söylediğimizi bilemez hale geliriz (Kenny, 2012: 166).

1.2. Fideizm ve Tanrı İnancının Rasyonelliği

Kenny, Tanrı'nın varlığının ve mahiyetinin bilinmesi ile ilgili ateistik ya da agnostik meydan okumaya cevap niteliğinde olan fideist düşüncelere

de değinir. Ona göre Zenon'cu stratejinin³ en seçkin örneği Blaise Pascal'dır. Tanrı inancını arasyonel (akılın ötesinde) telakki eden Pascal (Mehdiyev, 2014: 109), akıl doğa ışığında, sadece bir Tanrı'nın varlığını değil Tanrı'nın mahiyetini de bilebileceğimizi iddia eder (Kenny, 2006: 45). 'Pascal Oyunu'⁴ denilen meşhur teorisinde O şunları söyler:

Tanrı var mı yok mu? Hangi tarafı seçeceğiz? Akıl burada hiçbir şeyi belirlemiyor. Sonsuz bir uçurum bizi ayırıyor ve bu sonsuz mesafe boyunca bir oyun oynanıyor, yazı mı tura mı çıkacak. Sen hangisine bahse girersin? Siz, inanmayanlar, belki de bahis oynamayı hiç tercih etmiyorsunuz ama kaçamazsınız: Oyun çoktan başladı ve herkes bu oyunun içinde. Şans iki taraf için de eşit. Eğer 'Tanrı vardır' önermesini seçtiysen ve kazandıysan sonsuz mutluluğu elde edeceksin. Eğer kaybedersen yani Tanrı yok ise zaten hiçbir şey kaybetmemiş olursun (Kenny, 2006: 45).

Pascal'ın varsaydığı gibi, Tanrı'nın varlığı hakkındaki yargıyı askıya almak yanlış mı? Teizmin ya da ateizmin ikna edici bir delili olmadığından, her iki şekilde de bahse girmeyi reddeden agnostik pozisyonu rasyonel değil midir? Pascal, bunun Tanrı'ya karşı bahis oynamakla aynı şey olduğunu iddia ediyor (Kenny, 2006: 46). Gerçekte, Tanrı'nın varlığına dair bir kişinin hayatı üzerine bahse girmesi ne anlama gelir? Kenny'e göre eğer akıl tek başına bize Tanrı hakkında hiçbir şey söylemiyorsa, bunun sonsuz mutlulukla ödüllendireceği türden bir hayat olduğundan nasıl emin olabiliriz? Üstelik bu oyun sadece iki olası seçeneğin olduğu bir oyun da değil: Birisi bizden bir Cizvit Tanrı, Kalvinist Tanrı ya da İslam'ın Tanrı'sı için bahse girmemizi de isteyebilir. Yani Pascal'ın varlığı lehine bahse girmemizi salık verdiği Tanrı nasıl bir Tanrı'dır, hangi Tanrı'dır. Bu anlayış, Soren Kierkegaard ve John Henry Newman gibi daha sonra gelen ve din felsefesiyle uğraşan filozoflar tarafından daha ayrıntılı şekilde geliştirilmiştir. Kenny'e göre Pascal savunmaya çalıştığı şeyi ustaca savunsa da bu onu ortaya koymaya çalıştığı şeyde başarılı kılmıyor. Ama doğruluğunu ispat etmede iyi gerekçelere sahip mümkün bir duruma dikkat çekiyor (Kenny, 2006: 47).

³ Bu düşünme şeklinin ilk örneğine eski Stoacı filozof Zenon'un düşüncelerinde rastlarız ki o kendinin en özgün, en azından ikna edici delillerinden birinde şöyle demişti: "Tanrıları makul bir şekilde onurlandırabilirsin. Fakat olmayan bir şeyi makul bir şekilde onurlandıramayabilirsin. Bu nedenle tanrılar var." Bk. (Kenny, 2006: 44).

⁴ Bkz. Bayrakdar, 2013.

Kenny iman ve akıl arasındaki ilişki hakkında Pascal'dan farklı düşünür. Ona göre iman ve akıl arasında böylesine sert ve basit bir konumlandırma yapmak yanlıştır (Kenny, 2007: 383). İman ve akıl, bazen Pascal'ın yaptığı gibi dini konular hakkında iki karşıt bilgi kaynağı olarak sunulur. Fakat bir Hıristiyan teolog bile (Aquinas gibi), Tanrı hakkındaki bazı doğruların tek başına akıl tarafından keşfedilebileceğini ("Tanrı her şeye kadirdir" gibi), ve imanın inayeti olmaksızın erişilemeyecek diğer doğruların (Teslis gibi) olduğunu kabul eder (Kenny, 2007: 384).

Dawkins gibi ateist düşünürler Tanrı'ya inanmanın mantıksız olduğunu iddia etmektedirler. Kenny buna katılmaz. Bir Tanrı olduğunu ve o Tanrı'nın şöyle ya da böyle bir Tanrı olduğunu bildiğini iddia edenler, Kenny'e göre haklı olmayan bir iddiada bulunuyorlar; ama Tanrı'nın olmadığını bildiğini iddia edenler de öyle. Ancak, kesinlikten yoksun Tanrı inancı aynı itiraza açık değildir. Bir inanç, yanlış olsa da anlamsız veya saçma değildir. (Kenny, 2007: 396). Tanrı'nın varlığı için öne sürülen geleneksel argümanlar kusurludur. Tek başına inanç sahibi olmak bir erdem değildir fakat yalın Tanrı inancı yanlış bile olsa makuldür (Kenny, 2007: 381). Örneğin iki onkolog birine vücudundaki tümörün iyi huylu olduğunu söylese, bu durumda olan birinin iyi olduğuna dair inancı, ne yazık ki tümör böyle olmasa bile, rasyonelliğe uygun bir inançtır. Kenny pek çok kültürde birçok insan için olduğu gibi, dini inancın, yanlış olsa bile, rasyonel olabileceğini iddia eder. Ancak Kenny belirli özelliklere sahip bir Tanrı inancının, ancak tüm insanlar için geçerli olan delillere dayanıyorsa rasyonel olabileceğini söyler: Bu inanç kişinin kendisine veya kendisinin üyesi olduğu gruba özel bir mesajı dayanarak iddia ediliyorsa elbette rasyonel olmaz (Kenny, 2007: 395). Kenny, Tanrı inancının irrasyonel olduğunun gösterilemeyeceğini düşünür çünkü bu, gerekçelere dayanmayan nesnesi olmayan ama kendiliğinden açık veya apaçık olan bir önermeye sahip bir inançtır. Ancak herhangi bir önermeyi değil de niçin 'Tanrı vardır' önermesini tercih etmemiz gerektiği de delillerle gösterilebilmelidir (Kenny, 1992: 13).

1.3. Reformcu Epistemoloji ve Tanrı İnancının Rasyonelliği

Tanrı'ya rasyonel bir şekilde inanmak için gerekli olan nedir? Akıl ile Tanrı inancı arasında nasıl bir ilişki vardır? Tanrı inancının rasyonelliği için delil şart mıdır? Kişi hiçbir delil ortaya koymaksızın rasyonel bir şe-

kilde Tanrı'ya inanabilir mi? (Reçber, 2004: 20) Kişinin herhangi bir dini inançlar setinin doğru olduğuna ilişkin kesin kararı herkes tarafından paylaşılmayan bir inanca kısmen de olsa dayanıyorsa, bu durumda o inanç birçok kimse için objektif olarak doğru olmayan bir karardır. Bu durumda iman etmek rasyonel midir? Böylesi bir inanç gerçekten bilgi değeri taşır mı? (Evans ve Manis, 2010: 211). Reformist Epistemologlar son yıllarda bu soruların cevapları üzerine çok şeyler yazıp söylediler. Reformcu Epistemolojinin önde gelenlerinden biri de Alvin Plantinga'dır. Kenny reformcu epistemolojinin sembol ismi Plantinga'nın düşünceleri üzerinden bu konu hakkındaki düşüncelerini ortaya koyar. Plantinga, son yıllarda doğal teolojiye karşı birçok görüş ortaya koymuştur (Kenny, 1992: 68). Reformist teologların doğal teolojiye karşı olmalarının sebebi, Tanrı'nın varlığının kanıtlamayacağını düşünmeleri değildir. Onlar Tanrı inancının temel ve fitrî bir inanç olmasından dolayı, rasyonel olmak adına, kanıtlanamayacağını değil, kanıtlanmak zorunda olmadığını iddia etmektedirler. (Akdemir, 2007: 65)

Plantinga'ya göre, "Herhangi bir kimse inancının uygun olduğunu ispat etmek için delil göstermelidir" deme hakkımız yoktur. Bu nedenle doğal teolojinin işlevi aslında gereksiz bir işlevdir. Tanrı'ya olan inancın bir delil üzerinde inşa edilmesine gerek yoktur; bu inanç temel bir inanç olabilir (Kenny, 1992: 12). Olgun bir teist kendini Tanrı'ya olan inancına adanmıştır. Bu onun Tanrı inancını temel bir inanç olarak kabul ettiği anlamına gelir. Plantinga'nın böyle düşünmesinde rasyonelliğe aykırı hiçbir şey yok gibi gözüküyor. Bu noktada onun gerekçelerinin ne kadar başarılı olduğuna bakmamız gerekiyor (Kenny, 1992: 12).

Birçok eserinde, Plantinga, Tanrı inancının temel bir inanç olarak kabul edilebileceğini ileri sürmüştür. Ona göre bir kişi, Tanrı'nın varlığına dair herhangi bir delil ya da bulguya sahip olmadan, Tanrı'ya inanmada epistemik bir haklılık içinde olabilir (Kenny, 2007: 393). Plantinga'ya göre eğer bir önerme apaçık, temel ise ya da duyu ve hafıza algısına dayanıyorsa veya kanıt aracılığı ile savunulabiliyorsa onu temel önerme olarak kabul edebiliriz (Kenny, 1983: 27). Plantinga, Tanrı inancının, tıpkı diğer insanların bir zihne sahip olduklarına dair inancımız gibi insanda temel noetik bir unsur olarak var olabileceğini düşünmektedir. Kenny Tanrı'nın varlığına dair inancın, diğer insanların varoluşuyla karşılaştırılabilir temel bir

rol üstlenebileceğini kabul etmez, ama neden böyle olduğunu düşünmek-tense, Tanrı'nın varlığına dair uzun süredir var olan basit bir inanç ile mevcut dini iman arasında bir ayırım yapmanın gerekliliğini vurgular (Kenny, 2007: 393).

Kenny, özellikle Tanrı'ya olan inancın - eğer bazı koşullar yerine getirilmişse - uygun temel bir inanç olabileceği fikrine katılır. Hiç şüphe yok ki bu inançlar genellikle tanıklıkla elde edilir, ancak tanıklık üzerinden uzun zaman geçince geriye onun unutulması kalır. Tanrı'nın her şeye kadir ya da her şeyi bilen olduğunu bize ilk defa hangi vesileyle ve kimin söylediğini hangimiz hatırlıyoruzdur? Tanıklık temelinde edinilmiş olsa bile, bir inancın temel bir inanç olarak kabul edilmesinde uygunsuz hiçbir şey yoktur. İnançlarımızdan birçoğu da zaten bu türden olan inançlardır. İngiltere'nin bir ada olduğuna olan inancımız örneğinde olduğu gibi (Kenny, 1992: 69). Kenny'e göre tanıklık ile öğrenme, kesinlikle insanların en kıymetli değerlerinden biridir ve Plantinga bilgimizin bir kısmının tanıklığa bağlı olduğunu vurgulamada haklıdır (Kenny, 1992: 72).

Kenny'nin, Plantinga'nın ana fikrine, yani ne kendiliğinden açık, ne de duyulara açık, ne de herhangi bir nedene dayanan bir önermeyi kabul etmenin rasyonel olabileceği fikrine katıldığını ifade etmiştik. Kenny'e göre kendi kendimize sahip olduğumuz ama doğruluğundan da emin olduğumuz birçok çok önerme vardır: Örneğin uyanık olduğumuz, insanların uyudukları ve öldükleri, Avustralya adında hiç bulunmadığımız bir kıtanın var olduğu; Yaklaşık iki bin yıldır Hıristiyanların var olduğu gibi. Kenny bütün bu önermeleri kabul etmekle rasyonel olduğunu ve saflıkla itham edilmeyi kabul etmediğini ifade eder. Plantinga'ya itirazı, kişinin "Tanrı'ya inanmak rasyonel midir?" sorusuna cevap vermek ve buna önemli bir katkı yapmak için Plantinga'nın yaptığı şeyden çok daha fazlasını yapması gerektiğini düşünmesidir. Kenny, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Tanrı inancının irrasyonel olduğunun gösterilemeyeceğine katılır, çünkü bu, gerekçelere dayanmayan nesnesi olmayan ama kendiliğinden açık veya apaçık olan bir önermeye sahip bir inançtır. Ancak Kenny, Plantinga'nın herhangi bir önermeyi değil de niçin 'Tanrı vardır' önermesini tercih etmemiz gerektiğini gösteremediğini söyler. (Kenny, 1992: 13).

Kenny Avustralya'nın varlığına inanmakla Tanrı'nın varlığına inanmak arasında farka dikkat çeker, Avustralya'nın var olduğu inancı elbette

delillerle (mesela bir dünya haritasına bakarak ya da bizzat oraya giderek) gerekçelendirilebilir. Tanrı inancı Avusturalya'nın varlığına olan inanç ile aynı statüde olan bir temel inanç değildir çünkü gerekçelendirilemez. Plantinga bize Tanrı'nın varlığını 'bazı şeyler hareket ediyor' önermesinde olduğu gibi ve Aquinas'ın beş yolu gibi duyulara açık önermelerle göstermelidir. Her ne kadar bir inanç, birisi için temel, bir başkası için değilse de, herkes için temel olması gereken bazı inançlar vardır. Herhangi bir inanç bilgi temelli olmayı ya da bu şekilde isimlendirilmeyi hak edecekse, yukarıda ifade ettiğimiz şeyler kesinlikle yapılabilmelidir. Örneğin temel inançlarımız arasında, diğer insanların uyuduğu inancı vardır. Kenny'e göre diğer insanların uyuduğu ile ilgili inancımız hiçbir zaman sarsılmaz fakat Tanrı inancı için aynı şeyi söyleyemeyiz (Kenny, 1992: 16-17). Kenny'e göre Tanrı inancı bütün rasyonel insanların inanç yapısında temel olması gereken bir şey olmadığı için, Tanrı inancının rasyonel olduğu da söylenemez (Kenny, 1992: 18). Kenny temel inançların delile dayanmadığını fakat delille desteklenebilir olduğunu ifade etmek istiyor. Yani temel inançlar hem delille oluşmadıkları hem de delili aşan, delilden bağımsız oldukları için, delil tarafından yanlışlanıp çürütülemezler fakat gerektiğinde de delille desteklenip gerekçelendirilebilirler (Akdemir, 2007: 64).

Özetlersek eğer Tanrı'nın varlığı hakkındaki inancın, temel bir inanç olduğu haklı olarak savunulmak isteniyorsa, delille gerekçelendirilebilir olmalıdır (çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi Tanrı'da başka savunma biçimlerine örneğin ampirik araştırmaya başvuramayız). Kenny'e göre eğer belirli özelliklere sahip bir Tanrı'nın varlığı ile ilgili deliller ortaya konabiliyor ve bu delillerin güvenilir olduğu gösterilebiliyorsa yine bu geleneksel deliller Tanrı'nın varlığına karşı olan delilleri geçersiz kılabilirse bu savunulabilir bir düşünce olacaktır. Yani belirli özelliklere sahip bir Tanrı inancı bu durumda rasyonel bir inanç olabilecektir. Fakat yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Kenny'e göre geleneksel deliller bunu yapmada zaten başarılı değildirler. Bu durumda Kenny'e göre Plantinga'ya ait bir sav olan Tanrı inancının temel bir inanç olduğu savı da boşlukta kalmaktadır (Kenny, 1992: 69).

Kenny bir kişinin Plantinga'nın söylediği yöntemle inanç sahibi olmasına itiraz etmez. Fakat eğer inancın haklı gösterilmesi, gerekçelendirilmesi isteniyorsa, Kenny'e göre bunun delil gösterilerek yapılması gere-

kir. Duyular ve akıl hakikati elde etmek için iki büyük kapasitedir. Tanrı, duyular tarafından algılanamadığına göre bu durumda geriye sadece Tanrı inancının akıl tarafından ortaya konması ihtimali kalıyor. Bir çocuk tanıklık zinciriyle Tanrı'nın varlığını öğrenebilir. Kenny'e göre zincir metaforu belki de uygun değildir çünkü tanıklık zincirden ziyade bir ağdır. Bu yüzden bir kez daha Aquinas'ın sonucuna varıyoruz: eğer inanan topluluğun inançları gerekçelendirilecekse, yani bu inançların doğruluk bakımından diğerlerinden üstün olduğu ortaya konulacaksa mutlaka bir delil bulunmalıdır. Kenny'e göre Plantinga, bunu da eleştirerek kabul etmeyebilir. Kelimenin tam anlamıyla Calvin'in *Sensus Divinitatis* (İlahi His) konusundaki konuşmasını temel alabilir ve Tanrı'nın bir anlamda özel ve içsel bir duyu ile duyusal olarak algılanabileceğini iddia edebilir. Makul bir şekilde, Plantinga, sadece bu iki hakikat üreten hassa veya hassa gruplarının, yani duyuların ve aklın varlığını inkâr edebilir. Belki de gerçekten *Sensus Divinitatis*'ten bahsederek yapmaya çalıştığı şey de budur (Kenny, 1992: 73). Plantinga sanki duyguların bizi hakikate götüren bir hassa olduğunu düşünüyormuş gibi görünüyor. O, günahlarımızdan utanç duymamızın ve dünyanın görkeminden ve güzelliğinden dolayı duyduğumuz şükran duygularının Tanrı'ya olan inancımızın güvencesi olduğunu iddia ediyor. Ama bu Kenny'e göre kesinlikle doğru olmayan batıl bir tespittir. Çünkü duygular bazen gerektiği gibidir bazen de değildir (Kenny, 1992: 72-73).

Duyu ve akıldan bağımsız, hakikat kaynağı olduğu mantıklı bir şekilde iddia edilebilen 'sezgi' ya da 'mârifet'⁵ denilen bir hassa vardır. Gördüğümüzü okuyabilmek o şeyin algıladığımızın ötesinde başka bir şeyin işareti olduğunu anlamaktır. Kenny'e göre teistler bu okumayı başardıklarını yani bazen Tanrı'nın varlığını dünyaya bakarak yani onu okuyarak anladıklarını iddia etmektedirler. Bu durumda ateistler yaşam boyu dileksidirler. Kenny böyle bir anlama şeklinin varlığını ve bunun şüphe olmaksızın azami derecede önem taşıdığını kabul eder. Ama problem olan şey bu hassanın düzgün bir şekilde çalıştığını tespit etmedeki zorluktur

⁵ Sezgi: 1. Bir şeyin bilgisine akli kullanmadan, doğrudan bir biçimde sahip olma yetisi. 2. Analiz ya da kanıtlama yoluyla diskursif bir tarzda elde edilen bilginin tam tersine, dolaımsız kavrayış veya doğrudan bilgi. 3. Bir nesnenin dolaımsız algısı. 4. Duyu organlarını, deneyimi ya da akli kullanmadan kazanılan kavrayış, içgüdüsel bilgi. Cevizi, 1999: 769. Marifet: Tanrı ve O'nun sıfatları, fiilleri, isimleri ve tecellileri hakkında mânevî tecrübeyle doğrudan elde edilen bilgi. Uludağ, 2003, 54.

(Kenny, 1992: 73-74).

Kenny'e göre temelde mârifet dediğimiz bu şey, hipotez üretmek için var olan bir hassadır. Ama bu hipotezlerin doğruluğu kontrol edilemezdir. Bunların doğruluğu da duyulardan ve akıldan başka hiçbir şey tarafından kontrol edilemezler. Hipotezlenen şey Tanrı olduğunda, duyular zaten kontrolü sağlayamaz. Bu yüzden bir kez daha doğal teolojinin gerekliliğini onaylamak durumundayız. Ve eğer bir şüpheli Tanrı'nın varlığından şüphe duymaya eğilimli olduğumu hissediyorsa, bu, Kenny'e göre Plantinga'nın ifadelerinde inanç için sahip olduğu iddia edilen güvence düzeyini azaltacaktır. Bu yüzden Plantinga'nın güvence teorisi, güven vermekten çok uzak olduğu gibi, içimizden Tanrı'nın varlığına dair şüphe duymaya meyilli olanları da daha fazla şüpheye sevk edecektir. Şüphesi için ortaya konacak çözüm önerilerini memnuniyetle karşılayabilecek bir kuşkucu olduğunu ifade eden Kenny, Plantinga'nın "Güvence Teorisi"nden çok geleneksel doğal teolojinin takip edilmesinin daha iyi olacağını düşünmektedir (Kenny, 1992: 74).

2. Tanrı Hakkında Konuşmak: Din Dili, Mecaz, Analoji

Kenny'e göre Tanrı hakkında konuşamayacağımızı söylemek, şu anki moda felsefe jargonunu kullanarak söylersek, Tanrı kelimesinin bir dil oyununa ait olmadığını söylemektir. Böyle düşünenlere göre tam anlamıyla hakikat bir dil oyunundaki hakikattir. Bazı filozoflar, özel bir din dili oyunu olduğuna inanıyorlar ve bu oyunda Tanrı kavramının yerinin bulunduğunu söylüyorlar. Kenny ise tam aksine, bir din dilinin olduğuna inanmaz ve bizim Tanrı hakkında ancak metafor içinde konuşabileceğimizi iddia eder. (Kenny, 2005: 16). Sadece Tanrı'nın ne olduğunu söyleyememek değil O'nun ne olmadığını söylemek de beyhude bir çabadır (Kenny, 2005: 19). Negatif teolojiye göre Tanrı'nın varlığı her türlü düşünceyi, kavramı, ya da benzetmeleri aşmaktadır. Tanrı'nın ne olumlu ne de olumsuz ifadelerle tarif edilmesi mümkündür (Topakkaya, 2005: 105). Peki, negatif teolojide Tanrı inancına hiç mi yer yok? Tanrı "bilinemez" ise, bu, Tanrı kavramının çelişkili bir kavram, Tanrı'nın da var olmayan bir anlamsızlık olduğu anlamına gelmez mi? Kenny'e göre eğer bilinemezlik yalnızca tutarsızlıktan kurtulmak ise, böyle olabilir; ancak tutarlı olmanın tutarsızlıktan kurtulma ile aynı şey olmadığını düşünmek için birçok ne-

denimiz var. Bir kavram yalnızca tutarsızlıktan kurtulursa bilinebilir: Bu kesin; ancak Kant, Wittgenstein ve Pozitivistler, daha kesin bir bilinebilirlik kriteri önermişlerdir. Bu filozoflar tarafından ortaya konulan şartlar, teizmle ilgili olmayan nedenlerden dolayı yetersiz görünüyorlar; ancak onlar tutarsızlıktan kurtulmanın tek başına gerek şart olup, yeter şart olmadığını söyleme konusunda haklıdır (Kenny, 2013: 236).

Ortaçağdaki teistik felsefe-kelam geleneklerinde etkin olan “teolojik agnostisizm” olarak adlandırılabilir bu düşüncenin dayanakları, modern zamanlardakinden farklı olarak, epistemolojik olmaktan çok metafiziksel karakterdedir (Reçber, 2004: 42). Bazı teistler, Tanrı hakkındaki ifadelerin ampirik olarak doğrulanabileceğini söyleyerek din dilinin anlamlılığını savunmaya çalışıyorlardı. Tanrı'nın varlığını desteklemek için dini tecrübeğe başvuruyorlardı. Birçoğu, “Doğrulama İlkesi” ni bırakın sadece dini önermeleri, bunların dışında bile son derece mantıksız olduğu için reddettiler. Kenny'e göre bu doğru bir yaklaşımdır; fakat burada Tanrı hakkında tutarlı bir şekilde konuşmamızın önündeki engel, pozitivistlerin düşmanca konumu değil, Tanrı'nın tanımlanamayacağını iddia eden geleneksel doktrindir. Örneğin Anselm'in Tanrı'yı “kendisinden daha büyüğü düşünülmemeyen varlık” olarak tanımlamasında sıkıntı vardır. Tanrı'nın tanımlanamaz olduğu sonucundan nasıl kaçınacağız? Bir kelimenin ne anlama geldiğini bilmek nasıl mümkün olabilir? Eğer o şeyi tarif edilemez bir şey ise birinin onu tarif etmeye çalışması ne ifade eder? Anselm, kelimeleri anlamak ve tarif ettikleri şeyi anlamak arasında bir ayrım yapma girişiminde bulunur. Ancak bu ayrım, ancak söz konusu olan şeylerin bir ölçüde açıklanabilir olması ve Anselm'in sözünü ettiğinin aksine tarif edilemez olmaması durumunda etkili olabilir (Kenny, 2005: 34). Tanrı hakkında konuşurken onun hakkında tam anlamıyla konuşamayacağımızı keşfettiğimiz bu durumda, Tanrı tarif edilemez durumunu koruyacağı için, geriye O'nun ancak metaforik olarak açıklanabileceği alternatifi kalmaktadır (Kenny, 2005: 35).

Kenny'e göre analogi yöntemini Tanrı'ya uygulamanın zorluğu, onun özünün ne olduğunu hiç bilmememizdir. Oldukça güçlü bir anlamda, Tanrı kavramının içeriğine sahip olduğumuzu düşünenler bile, Tanrı'nın özünü kavramak için elimizde hiçbir şey olmadığını söylemişlerdir. Analogi konusundaki en büyük sorun analoginin duyu âleminde geçerli olmasıdır

(Kenny, 2005: 38-39). Metafor ise farklıdır. Kenny metaforun, bir dil oyunundan diğerine yapılan bir hareket olduğunu düşünür. Bir metaforu tanıtmak, bir dilde sözlükte yeni bir anlam yaratmak için ona yeni bir rol tanımlamak değildir. Bununla birlikte, bir metafor ölebilir. Metafor, anlam veya dil oyunu alanına ait değildir (Kenny, 2005: 39). Kenny teolojik metaforun indirgenemez olduğunu iddia eder. O asla ölü bir metafor olmaz ve literal dille asla yer değiştiremez. 'Tanrı kanunlarını insanların kalbine yazdı' cümlesini düşünelim. Bu cümlede üç metafora sahibiz. Kanunlar, Kalp ve Yazmak. (Kenny, 2005: 40). Kenny'e göre metafor, daha önce söylendiği gibi, bir dil oyunu içinde hareket etmez. O bir dil oyunundaki rolü açısından standart bir duruma sahiptir ve bu haliyle diğerine geçer. Tanrı'nın durumuna gelince o herhangi bir standart dil oyununda rolü olmayan bir kelimeyle temsil edilir ve bu kelime diğer oyunlarda da kullanılır. Sıradan dil oyunlarında isimler nerede kullanılırsa, oyuna giriş (tecrübe) veya çıktı (davranış), adlandırılmış nesne ile teması içerir. Tanrı ise öyle değil; Tanrıya dair bir deneyime sahip değildir ve onu herhangi bir şekilde etkileyemiyoruz. Din dili oyunu gibi bir şey varsa, o içinde literal gerçeğin bulunduğu bir dil oyunu değildir (2005: 40-41).

Tanrı, skolastiklerin de ısrarla belirttikleri gibi herhangi bir cins değildir; Tanrı herhangi belirli bir şeyin çeşidi de değildir, Tanrı belirli bir çeşidi olmayan şeydir. Yani hiçbir genel önerme, herhangi bir sıralama önermesi Tanrı için doğru değildir. 'Fido bir köpektir' veya 'Peter insandır' gibi 'Yahve Tanrıdır', denilemez. Tanrı ile ilgili ne adlandırma ne de belirleme yapılabilir; eğer kelimenin tam anlamıyla onun hakkında bir şey söylersek, açıklama yoluyla olmalı. Kenny'e göre Ona atıfta bulunamazsak nasıl tanımlayabiliriz; Onu adlandıramaz ya da onu belirleyemezsek Ona nasıl referansta bulunabiliriz (Kenny, 2005: 42).

Teologların Tanrı'ya uyguladıkları yüklemeler iki sınıfa ayrılabilir. Bedensel yüklemeler vardır ve bunların metaforik olduğu neredeyse evrensel olarak kabul edilmektedir. Zihinsel yüklemeler vardır. Bunlar, en azından bazı teologlar tarafından tam anlamıyla Tanrı için hakikat olduğu iddia edilen yüklemelerdir. Kelimenin tam anlamıyla doğru olması elbette bir yüklemelin analojik olmasını engellemez; 'sevgi' gibi bir fiilin analojik doğasını göz önünde bulundurun; 'çikolata sevmek', onu yemek istemeyi içerirken, 'kayınvalideyi sevmek' onu yemek istemeyi içermez vb. Zihinsel

yüklemeler öncelikli olarak insanoğlunun kullandığı yüklemelerdir; bu yüklemeler insanoğlunun davranışlarına dayanarak insana atfedilirler. Zihinsel özellikleri ve zihinsel davranışları yalnızca insanlara tahsis etmiyoruz: onları insana benzer şekilde davranan hayvanlar için de kullanıyoruz. Ayrıca zihinsel eylemleri ve süreçleri insan kurumlarına ve insan tarafından yapılan şeylere atfediyoruz: hükümetlere, metinlere ve bilgisayarlara. Bu hükümetler, metinler ve bilgisayarlar insan gibi davrandıkları için değil, onları oluşturan, onları ortaya çıkaran, kullanan insanlarla olan ilişkileri nedeniyle. Tanrı'yı bir zihne sahip olduğu şeklinde nitelersek, bu yollardan hiçbirinde bunu yapamayız. Tanrı'nın davranışlarını insan davranışlarına benzetemeyiz. Çünkü O, gerçekten bir Tanrı ise, hükümet, herhangi bir metin ya da bilgisayar gibi insan icadı olan bir şey değildir (Kenny, 2005: 44). Zihinsel yüklemelerin dil oyunları, yalnızca insana ve benzeri şeylere göre oynanabilen oyunlardır. Bu nedenle Kenny Tanrı hakkında tam anlamıyla konuşamayacağımızı iddia eder. Metafor içinde Tanrı'dan bahsettiğimizi söylesek tabii ki, "Bu ve benzeri özelliklere sahip bir Tanrı vardır ve özelliklerinden bir tanesi yalnızca metaforik olarak söylenebilir." anlamına gelir. Kenny 'Tanrı' sözcüğünün içerdiği herhangi bir cümlenin, indirgenemez derecede metaforik bir içeriğe sahip olduğunu ifade etmeye çalışır. Bu, yaptığımız şeyin saçma veya önemsiz olduğu anlamına gelmez veya kendi temel tutumlarımız için herhangi bir sonuç da doğurmamalıdır. Yaşadığımız dünyayı doğru bir şekilde anlayabilmemiz için böyle metaforların kullanılması gereklidir (Kenny, 2005: 44-45).

Kenny'e göre din dilinin yalın olmadığını ve farklı dinsel inanışların birbiriyle çelişmediğini söylemek, tüm dinlerin eşit değerde olduğunu söylemek anlamına gelmez (Kenny, 2007: 395). Örneğin Shakespeare'in ve William McGonagall'ın ifade biçimleri, her durumda şiirseldir; bu, her birinin yazılarında insan doğası ile ilgili eşit derecede doğru bilgi sunduğu anlamına gelmez. Ancak, teolojik dilin yalın olamayacağı gerçeği, dinde hoşgörü için de bir neden sağlar. Yani, teolojik önermeler ampirik önermelerde olduğu gibi basit bir şekilde birbiriyle çelişmez (Kenny, 2007: 395-396). Kenny din dilinin metaforik olarak ele alınması gerektiğine inanır ve metaforik önermelerin, bağnazların inandığı şekilde birbiriyle çelişmediğini söyler. Fakat elbette, din dilindeki birçok cümle, emir kipindedir ve önermeler birbiriyle çelişmiyor olsa bile, emirler kesinlikle çeli-

şebilir. Bu durumda kişinin tam anlamıyla yanlış olduğunu düşündüğü bir dini konumdan doğan emirlerle nasıl başa çıkması gerektiği ile ilgili bir soru ortaya çıkar. Bu sadece felsefi değil aynı zamanda pratik, politik bir sorundur (Kenny, 2007: 397).

İnançların rasyonalite şartını yerine getirip getirememeleri konusuna son vererek Kenny'nin din ve dinin pratik hayattaki yansımaları hakkında neler düşündüğüne de kısaca değinelim. Dindar insanların dindar olmayan insanlardan daha iyi veya daha kötü olup olmadığı ile ilgili ahlaki tartışmalardaki düşüncelerini Kenny "Dinin iyi insanları daha iyi ve kötü insanları daha da kötüleştirdiği" fikrine katıldığını belirtir. Öte yandan, dinin insan ırkına sağladığı büyük faydalardan biri, Kenny'e göre insanların hükümleri altında yaşadıkları hükümetlerin, doğru ve yanlışların en üst düzey yargıçları olmadığı, onların da yanlış yapabilecekleri fikrini dinin insanların kalplerine aşılmasıdır. Çünkü bir inanana göre tam anlamıyla en yetkin totaliter hükümetten bile daha yüce bir otorite vardır. Herkesin kendisini yönetenlerden daha üstün olan ahlaki bir otoritenin olmadığını düşündüğü bir dünya, herkesin hükümdarları Tanrı'ya karşı sorumlu gördüğü bir dünyadan daha tercihe şayan değildir. Elbette, bunun da bir tehlikesi vardır ve bu dünyayı her ikisinden de daha kötü bir dünya haline getirebilir: Bu da hükümdarların barış ve savaş politikalarını onaylayan bir Tanrı'nın var olduğuna ve O'nun buna dair özel bir mesajı olduğuna inanılan bir dünyadır (Kenny, 2007: 397). Kenny için çocukların bir dine inanmasına itiraz etmek de yanlıştır. Çocukların eğitimi hikâye ve ayin olmaksızın imkânsızdır ve burada önemli olan onlar büyüdüğünde onlara neyi geride bırakıp neyi devam ettireceklerini bilmelerinin yöntemlerinin öğretilmesidir. Örneğin Kenny'e göre çocuklara Noel Baba hakkında bir şeyler anlatılmasına itiraz edilmemelidir. Bu, bağnaz Noel Babacı'ların olduğu bir yetişkin toplumuna yol açmaz. Birçok entelektüel Hıristiyan, olgunlaştıkça, Noel hikâyesinin bazı yerlerini kabul etmez. İsa'nın Beytullahim'de doğduğuna inanmayan ama yine de iyi rahipler olarak kalmayı başaran rahipler vardır.

Sonuç

Kenny'e göre insanların inançta doğru dengeyi kurması önemlidir. Bir kişi çok fazla inanarak ya da çok az inanarak hata yapabilir. Çok fazla

inanın kişi, körü körüne iman etme kusuru ile mustarıptir; Çok az inanan kişi, kâfirlik veya septisizm suçlamasıyla mustarıptir. Bir kişi eğer çok fazla inanıyorsa, zihni birçok yalan yüzünden karışacaktır; çok az inanıyorsa değerli bilgilerden mahrum kalacaktır. Bu durumda Kenny, bizi şüphecilik ve itibar arasında ortada duran erdemi, rasyonel erdeminin saflığını aramaya çağırır. Körü körüne iman ile şüphecilik arasında duran erdeme Kenny, rasyonellik erdemi adını veriyor.

Aslında Kenny'nin bir inancın doğruluğunun delille ispatlanamaması durumunda bile irrasyonel olamayacağını söylemesi din felsefesinde parite (eşitlik) delilini savunduğunu ortaya koyuyor. Bu delilin temel amacı Tanrı'nın var ya da yok olduğunu ispatlamaya çalışmak değildir. Yapmaya çalıştığı şey daha ziyade bu inancın rasyonel olmadığı görüşünü reddetmektir. Yani Tanrı'ya inanmamak nasıl mümkün ise O'na inanmak da mümkündür. Daha ziyade çağdaş din felsefesinde gündeme gelen bu delil dini inançlar ile dini olmayan bütün diğer inançlar arasında epistemik bir eşitliğin olduğunu iddia eder (Mehdiyev, 2014: 21). Bu durumda Kenny'nin de savunduğu gibi epistemik açıdan ateist, teist ve agnostik durumu aynıdır. Çünkü Tanrı'ya inanma ya da inanmama durumu kişinin rasyonel imkânından ziyade bir tercih meselesidir. Kenny'e göre bir teist hakikatle tam olarak örtüşüp örtüşmediğini bilmediği bir Tanrı'ya inanıyorsa bu onun tercihidir ve bu irrasyonel bir durum değildir. Ateizm de aynı şekilde bir tercihtir ve irrasyonel bir durum değildir. Kenny'e göre rasyonellik açısından agnostisizm bir adım daha öndedir. Çünkü en azından epistemik olarak ispatı mümkün olmayan bir konuda tarafsız kalmayı tercih etmektedir. Bu, Kenny'nin körü körüne iman yani bir nevi teizm ile şüphecilik, bir nevi ateizm arasında duran dediği rasyonellik erdemidir.

Kenny'e göre imanın doğrulama gerektirmediğini söylemek aşırılıktır: birçok dindar insan sadece Tanrı'ya olan inançları konusunda değil, kendine has belirli inançlarını bile savunmak için deliller ortaya koymaya çalışır. Fakat gerçek olan şu ki, sundukları delil türlerinin, imanın kesin taahhüdünü haklı çıkaracak bir güven derecesine sahip olduğu iddia edilemez. İmanın tartışma götürmediği doğrudur ama bu imanın eleştirilere cevap vermek zorunda olmadığı anlamına da gelmez. Ama diğer taraftan hiçbir delil de gerçek bir inananı imanından vazgeçiremez. Kenny, Tanrı inancının irrasyonel olduğunun gösterilemeyeceğini düşünür çünkü bu,

gerekçelere dayanmayan nesnesi olmayan ama kendiliğinden açık veya apaçık olan bir önermeye sahip bir inançtır. Ancak herhangi bir önermeyi değil de niçin 'Tanrı vardır' önermesini tercih etmemiz gerektiği de delillerle gösterilebilmelidir. Aksi takdirde kimse doğru ve mükemmel inancın kendisinin ki olduğunu ya da sahip olduğu inancın rasyonel olduğunu iddia etme hakkına sahip değildir. Kenny'nin agnostisizmin rasyonel olduğunu savunmasının bir nedeni de teist ve ateistlerin iddialarını delillendirememiş olmalarıdır. Kenny'e göre delillendirilemeyen bir şeye inanabilirsin ama onun diğer inanç türleri içinde tek ya da en rasyonel inanç olduğunu iddia etme hakkına sahip değilsin.

Kenny bilginin hakikatle uyumlu olmasını bilginin olmazsa olmaz şartı olarak düşünürken, inancın doğru olup olmamasını o inancın varlığının temel şartı olarak görmez. Ona göre doğru olup olmadığını bilme şansımızın olmadığı inanç alanında, belirli bir Tanrı inancının insanlara dayatılması ve en doğru inancın da o olduğunun iddia edilmesini doğru değildir. Bir kişi ya da kurum sadece kendi Tanrı inancının rasyonel olduğunu iddia ediyorsa bu durumda sadece o inancın rasyonel olduğunu kabul etmemiz için gerekçelendirilmesini isteme hakkımız elbette vardır.

Kaynaklar

- Akdemir, F. (2007). *Alvin Plantinga ve Analitik Din Felsefesi*. Ankara: Elis Yayınları.
- Az, M. A. (2015). Thomas Aquinas'ın Tanrı Tasavvuru. *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni 2: Antikçağ Yunan Düşüncesi & Ortaçağ Düşüncesi* (Ed. B. A. Çetinkaya). İstanbul: İnsan Yayınları, 855-888.
- Batak, K. (2008). Doğal Teoloji ve Teistik Argümanların Gücü. *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11, 45-76.
- Bayrakdar, M. (2013). *Pascal Oyunu: Hz. Ali, Gazzâli ve Pascal'a Göre Âbirete Zar Atmak*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Ansiklopedisi*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Clark, K. J. (1992). Our Knowledge of God: Essays on Natural and Philosophical Theology, *Studies in Philosophy and Religion*. (Ed. K. J. Clark). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Davies, B. (2011). *Din Felsefesine Giriş*. (Çev. F. Taştan). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

- Evans, C. S. & Manis, R. Z. (2010). *Din Felsefesi: İman Üzerine Rasyonel Düşünme*. (Çev. F. Akdemir). Ankara: Elis Yayınları.
- Flew, A. (2011). *Yanılmışım Tanrı Varmış*. (Çev. H. Kaya vd.). İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Gilson, E. (1999). *Tanrı ve Felsefe*. (Çev. M. S. Aydın). İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Harris, S. (2007). *Letter to a Christian Nation*. London: Bantam Press.
- Hill, D. J. & Rauser, R. D. (2006). *Christian Philosophy A-Z*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Kenny, A. (1979). *The God of the Philosophers*. Newyork: Oxford University Press.
- Kenny, A. (1983). *Faith and Reason*. New York: Columbia University Press.
- Kenny, A. (1992). *What is Faith? Essays in The Philosophy of Religion*. Oxford: Oxford University Press.
- Kenny, A. (2005). *Unknown God: Agnostic Essays*. London: Continuum.
- Kenny, A. (2006). *What I Believe*. London: Continuum.
- Kenny, A. (2007). Knowledge, Belief, and Faith. *Philosophy*, 321, 381-397.
- Kenny, A. (2012). Agnostisizm ve Ateizm. (Çev. Y. Türkben). *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 229-241.
- Kenny, A. (2013). Bilinmeyen Bir Tanrıya İman. (Çev. F. Topaloğlu). *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13 (2), 229-241.
- Mehdiyev, N. (2014). *Dini Epistemolojiye Giriş: Tanrı İnancının Rasyonelliği*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Reçber, M. S. (2004). Plantinga ve Tanrı İnancının Temelselliği. *Felsefe Dünyası*, 39, 20-41.
- Reçber, M. S. (2004). *Tanrı'yı Bilmenin İmkânı ve Mabiyeti*. Ankara: Kitabiyât.
- Topakkaya, A. (2005). Nikolas von Kues'ta Negatif Teoloji. *Bilimname*, 9 (3), 105-116.
- Uludağ, S. (2003). Mârifet. *TDV İslam Ansklopedisi*, cilt 28. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, 54-56.
- Yaran, C. S. (2003). Yeni Doğal Teoloji ve Doğu İslâm Felsefesi Mirası. *Tezkire: Düşünce, Siyaset, Sosyal Bilim*, 31-32, 157-168.

Öz: Anthony Kenny Tanrı'nın varlığına ilişkin geleneksel delillerin hiçbirinin bir delil olarak ele alınamayacağını ve geleneksel Tanrı kavramının her durumda tutarsız olduğunu iddia etmiştir. Kendisini agnostik olarak tanımlayan Kenny, Tanrı'nın varlığının bilinmesini mümkün görmez. Fakat Tanrı'nın yokluğunun bilinebileceği iddiasını da reddeder. Tanrı'nın bilinmeyeceğini iddia eden Kenny, diğer taraftan Tanrı kavramının insanın hayal gücünün en büyük tek yaratılışı olduğunu ve sırf bu yüzden bile insanın bu kavrama bigâne kalamayacağını düşünür. Daha da önemlisi her ne kadar Tanrı'nın varlığı ya da yokluğu bilinemesi de Tanrı inancının rasyonel bir inanç olduğunu söyler. Kenny'nin temel iddiaları Tanrı'yı bilme iddiasıyla ortaya konulan delillerin ikna edici olmadığı, agnostisizmin ateizmin su katılmış bir formu olarak görülmesinin yanlışlığıdır. Üstelik ona göre teistler de ateistler de iddialarını delillendiremedikleri için en rasyonel tutum agnostisizmdir. Tanrı ile ilgili konuşmanın metaforik olması gerektiğini düşünen Kenny, antropomorfizmin de sınırları olduğunu ve belli bir yere kadar uygulayabileceğimizi söyler.

Anahtar Kelimeler: Din felsefesi, Anthony Kenny, Tanrı, agnostisizm, iman, rasyonellik.

